

Felsefe Tarihi
CİLT 2
Modern Dünyanın Yaratılması

JACQUELINE RUSS
yönetiminde

ANNE BAUDART - CLAUDE CALS
FRANÇOIS CHENET - ANNE CHENG
FRANCE FARAGO - DENIS KAMBOUCHNER
ALAIN DE LIBERA - FRANÇOIS RIBES
JACQUELINE RUSS

Fransız Kültür Bakanlığı Ulusal Kitap Merkezi'nin katkılarıyla yayımlanmıştır.
Ouvrage publié avec le soutien du Centre national du Livre, Ministère français
chargé de la culture.

Histoire de la philosophie. 2. L'invention du monde moderne

© 1997 Armand Colin

İletişim Yayınları 1698 • Başvuru Dizisi 65

ISBN-13: 978-975-05-0993-3

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Berna Akkıyal

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Burcu Tunakan

DİZİN Ulaş Dayı

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Felsefe Tarihi
CİLT 2
Modern
Dünyanın
Yaratılması

JACQUELINE RUSS
yönetiminde

ANNE BAUDART - CLAUDE CALS
FRANÇOIS CHENET - ANNE CHENG
FRANCE FARAGO - DENIS KAMBOUCHNER
ALAIN DE LIBERA - FRANÇOIS RIBES
JACQUELINE RUSS

Histoire de la philosophie
2. *L'invention du monde moderne*

ÇEVİREN İsmail Yerguz

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
BİRİNCİ KISIM	
Yeni-Platonculuğun Gelişmesi	13
Sunuş	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
Yeni-Platonculuk ve Plotinos	17
İKİNCİ KISIM	
Ortaçağ ya da Göçebe Felsefe	41
Sunuş	43
İKİNCİ BÖLÜM	
Batı Ortaçağ Felsefesi	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Ortaçağ'da Yahudi Felsefesi	91
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
İslam Felsefesi	105
ÜÇÜNCÜ KISIM	
Prometheusçu Atılımlar	131
Sunuş	133
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Rönesans	135
ALTINCI BÖLÜM	
Descartes ve Descartes Sonrası Sistemler	191

YEDİNCİ BÖLÜM	
Modern Siyaset Kuramı: Hobbes ve Locke	283
DÖRDÜNCÜ KISIM	
Prometheus	305
Sunuş	307
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Blaise Pascal	309
BEŞİNCİ KISIM	
Doğu Düşünceleri	323
Sunuş	325
DOKUZUNCU BÖLÜM	
Klasik Hint Felsefesi	327
ONUNCU BÖLÜM	
Skolastik Düşünce ve Çin'de Modern Düşüncenin Doğuşu	363
SONUÇ	
Aklın Zaferine Doğru	383
DİZİN	387

Önsöz

Jacqueline Russ

Ortaçağ döneminden Descartes'ın fetihçi aklına

Kültürümüzün kurucu düşüncelerine ayrılan *1. Cilt*'ten sonra bu *2. Cilt*, bizi gelişmekte olan bir Ortaçağ'dan Rönesans'la ortaya çıkan yeni bir dünya imajına, modernitenin yaratıcı düşüncelerine (Descartes ve kartezyen sistemler) kadar götürüyor. Dolayısıyla, hem Ortaçağ düşüncesini hem de bugün genellikle “Klasik Çağ” (17. yüzyıl) denen dönemi işleyen bu cilt, fikirler ve felsefe tarihinin geniş bir bölümünü kapsıyor. Bu felsefe tarihinin ciltlere bölünerek düzenlenmesi, önemli tarihsel ve kültürel dönemlerin gruplandırılması sonucunu doğurdu. *2. Cilt*'in *1. Cilt*'ten bağımsız olarak okunması mümkün değil. Sözgelimi Kilise Babaları ve Aziz Augustinus, *1. Cilt*'te, tüm Ortaçağ felsefesini esinleyecek olan “Hıristiyan Kurucu Düşüncesi” başlığı altında ele alınıyor. Yeni bir dünya vizyonu oluşturmuş olan Hıristiyanlık, Ortaçağ fikirlerini büyük ölçüde aydınlatıyor.

Plotinos ve Ortaçağ Batı mistisizmi

Plotinos niçin bu ciltte yer alıyor? Yapıtları Porfirios tarafından *Enneades* adıyla yayımlanan bu Yunan filozof (205-270), mis-

tik özelemleriyle, *logos*'un gücüne dayanan Helenik düşünceden gelen rasyonalitenin gerekliliğini uzlaştırmıştır. *Bir'e* (İyi, mutlak kesinlik) doğru yükselme, bir arılaşma sürecine işaret eder ve bu süreç, söylemin sessizliğe dönüştüğü bir coşkuyu getirir. Modern insanın itibar etmediği bu çağrı, tüm Ortaçağ ve Rönesans boyunca büyük ilgi görmüştür: Johannes Scotus Erigena (810-870) Tanrı varlığını sonsuzluğa yayarak, “ilerleme” düşüncesini gösterir. İlerleme, Tanrı'nın dünyayı yarattığı sonsuz bir eylem değil midir? İlerleme kategorisi, Ortaçağ'ın felsefi düşüncesini yansıtır. Rheianland mistik hareketinin ustası Eckhart da (1260-1327) XXII. Johannes'in yasakladığı yeni-Platonculuk esinli temalar geliştirmiştir.

Enneades'in çizdiği tinsel güzergâh, Rönesans hakkında da derin bilgiler verir. Nikolaus von Kues (1401-1464) *Docta Ignorantia* (1440) adlı yapıtında, mutlak Birlik tezini, birleşmiş farklılığın kaynağı olarak açıklar. Floransa'daki Platoncu ya da yeni-Platoncu okulu örgütleyen İtalyan filozof ve hümanist Marsilio Ficino (1433-1499) ise Yunan gelenek göreneklerini şatafatlı ve gösterişli bir hava içinde canlandırmıştır; bu bağlamda Floransa, Atina'yı yeniden canlandırmıştır. Ficino, felsefi alanda Yunan yeni-Platonculuğuna yeni bir yaşam getirmiştir; kaynağını Tanrı'dan alan ilahi etki, gerçeği oluşturan erdemdir ve ışık, evrende Tanrı'nın ifadesinin bir ilkesidir. Bunların hepsi, yeni-Platoncu temalardır. Kaldı ki Ficino, Latince çevirilerle Platon ve Plotinos'un özgün metinlerini ulaşılır kılmak ister.

Ortaçağ ve Rönesans'taki yeni-Platoncu yeniden temellendirmelere dayanmadan bir felsefe tarihinin yazılması mümkün müdür?

Ortaçağ düşünceleri ve modern dünyanın icadı

Felsefi Ortaçağ nedir? *Sembolik olarak* 529'da, İmparator Justinianos'un Akademî'yi kapatmasıyla başlamıştır. Bunun dışında, daha eski bir tarihin verilmesi de mümkündür: Roma, 410'da Vizigotların komutanı I. Alarik tarafından fethedilmiştir. Bu Ortaçağ, 15. ve 16. yüzyıllarda Rönesans'la birlikte son bulacaktır.

Sık sık ağır bir cehalet örtüsüyle kaplanan düşünce ve felsefe tarihinin bu bin yılı, ölü bir düşünce dönemi değildir. Tam tersine, özellikle 12. ve 13. yüzyıllarda akıl atılımını yapar ve doğanın kutsallıktan arındırılması çalışmaları, bilime giriş dönemi başlar. 12. yüzyıl henüz sembollerle dolu olsa da, entelektüeller ve filozoflarla birlikte, denge *rasyonel bilim*'e doğru kaymaya başlamıştır. Ayrıca 13. yüzyıl, skolastiğin altın çağı ve mantığın temel yeniliklerinin görüldüğü bir dönemdir. Hatta deneysel yöntem alanında da modern düşünceler güçlü bir şekilde gelişmeye başlar. Öğretisine bazı yeni-Platoncuların düşüncelerini de katan Alman filozof Albertus Magnus (1193-1280) doğa bilimlerini yeniler ve yeni bir bilimsel rasyonalitenin haberciliğini yapar; Robert Grosseteste'ten Roger Bacon'a kadar Oxford üstatları bizi rasyonel bilimin kökenlerine götürürler. Söz konusu bilim, fiziğin olası matematikleştirilmesiyle ilişkili olan Oxford Okulu'yla birlikte ortaya çıkmıştır.

Böylelikle Ortaçağ'ın sonunda deneysel yöntem, hatta matematiksel fizik düşünceleri belirginleşmeye başlar. Modern bilimsel dünya adım adım inşa edilir ve bilimin yeni yolları çizilmeye başlar.

İslam düşüncesi, Ortaçağ dönemi boyunca Yunan mirasının, *Kuran*'ın ama aynı zamanda da Zerdüş't ya da simya geleneğinin –kargaşalı– buluşma noktasındadır. Aynı yüzyıllarda, Arap dünyasında İbrani felsefesi de gelişir.

Ortaçağ'da filizlenen Avrupa kültürü, İslam ve Müslüman dünyasına çok şey borçludur; Batı, birçok temel entelektüel modelini oradan almıştır. Özellikle Aristotelesçilik ve Platonculuğun büyük bir bölümü, Avrupa düşüncesinin kaynaklarını bulduğu Arap dünyasından geçmiştir.

Rönesans: Kapalı dünyadan sonsuz evrene

“Kapalı dünyadan sonsuz evrene”: Alexandre Koyré'nin ünlü sözü, Ortaçağ kozmosunun parçalanmasını ve yeni bir evren vizyonunu ifade eder. Bilimsel ve felsefi bir devrim, düşünce çerçevelerini bile değiştirmiştir: Aristotelesçi, sınırlı, nitelik-

sel, hiyerarşize olmuş bir kozmosun yerini yavaş yavaş geometrik ve sonsuz bir uzam alır. 17. yüzyıl –Galileo ve Descartes’la birlikte– bu güzergâhı çizmiş olsa da, modern dünyanın temelini (teorik, epistemolojik, uzamsal-zamansal) atan, kesinlikle 15. ve 16. yüzyıl Rönesans’ıdır.

1440’ta yeryüzünü sınırsız ve artık merkezi olmayan, derin bir biçimde ayırılmış bir evrenin içindeki bir yıldız gibi gören Nikolaus von Kues’ten –yüz yıl– sonra, Kopernik yermerkezliği ortadan kaldırır ve yeryüzünü dünyanın merkezinden koparır. Bununla birlikte, Kopernik sınırlayıcı bir kozmolojiden yanadır ve sınırlı bir dünya (ölçülmeye elverişli olmasa da) düşüncesine döner. Engizisyonun yaktığı filozof-rahip Giordano Bruno’yla (1548-1600) birlikte, evrenin sonsuzluğu ve dünyaların çokluğu düşüncesi gelecektir. Bundan böyle, idrakin kavrayabileceği sonsuz, mükemmelliğin işaretidir; böylece sınırsızlıkçı kozmoloji gerçek atılımını yapar ve uzamsal-zamansal sonsuzluk Tanrısızlığın ifadesi olur. Bu, modern dünyanın oluşumunda belirleyici bir dönemdir. Bütün bunlar gerçek bir *entelektüel devrim*’e denk düşer: dünyanın tasarımlarının ve imajının bir dönüşümü.

Descartes ve fethedici rasyonalite

1623’te Galileo’nun *Essayeur*’de geliştirdiği düşünceye göre, doğa, matematik diliyle yazılmıştır ve teori olgudan önce gelir. Descartes, fetihçi, yeni bir akıl imajı kurar ve bu akıl, “doğanın efendileri ve sahipleri olarak” dünya nimetlerinden çekinmeden yararlanmayı öngörür. Tekniğin yeniden değerlendirilmesi teması tüm 17. yüzyıl Avrupa bilinci içinde yer almıştır. Bacon, daha 1620’de *Novum Organum*’da (Yeni Mantık) o ünlü “Doğa ancak, ona itaat ederek yenilgiye uğratılabilir” ifadesine yer vermiş olsa da, doğanın fethedilmesi düşüncesini modernitenin majör ve kurucu bir paradigması şeklinde ifade eden, Descartes’tır. Artık teori evreni sınırları içinde kalmayan rasyo, evrenin fethine çıkar. Bugün de, tüm modern düşüncenin temelini oluşturan Descartes’ın teknik rasyonalitesine sık sık başvurmuyor muyuz?

Zamanla, Descartes'ın yöntemini kullanan bir felsefe okulu şekillenir. Spinoza, Malebranche ve Leibniz, kartezyen yaklaşımı referans alırlar. Bu üç düşünür arasında, Spinoza'nın, onun en parlak öğrencisi oluşu söylenebilir. Malebranche, evrenin yasaları üstünde düşünen ve mucizeyle evrensel determinizmi birleştiren bir moderndir. Leibniz ise, modern sembolik mantığın önemli öncülerinden biridir: Mantıksal işlemleri bir tür hesaba indirgeme iradesiyle, “evrensel karakteristik” projesiyle yüzyılımızı aydınlatır. Kesinlikle Descartes öğretisinin basit bir varyantından ibaret olmayan Leibniz felsefesi, düşüncüyü mantıksal formalizmin –son derece modern– yoluna sokar: Hesaplayalım! Bu, ansiklopedik deha Leibniz'in emridir.

Siyasal kuramın yeni temelleri

Antik kozmosun, yani her gerçeğin kendi özel yerine sahip olduğu ve insanın gerçeğin merkezine yerleştiği niteliksel, heterojen, hiyerarşize, sınırlı evrenin yıkılması, dünyanın yavaş yavaş sadece siyasal fikirlerin değişmesine katkıda bulunan bir mekanizmaya indirgenmesi. İnsanın davranışlarını materyalist ve mekanist felsefi temellerden hareketle değerlendirilen Thomas Hobbes budur... İnsan doğasının bilimi siyaseti kurar. Herkesin herkesle savaşı (doğal durumda) ve ani ölüm korkusu, toplum sözleşmesini ve doğal hakkın (insan ve toplum tarafından) bir hükümdara devredilmesini gerekli kılar.

John Locke ise *Hükümet Üzerine İki Deneme*'sinde (1690) *siyasal liberalizm*'in temellerini atmıştır. Devleti bireysel özgürlüklerin hizmetindeki siyasal bir biçim olarak gören Locke, modern siyasal hak ilkelerini gösterir.

Doğu düşüncesi

Yukarıda değindiğimiz İslam, Yahudi düşüncesi gibi, hem Doğu'ya hem Batı'ya aittir.

Hindistan düşüncesi özgüllüğünü gösterir; Batı'da negatif teoloji ikincil kahrken Hint yaklaşımı varlık ve yokluk yakınlığı

nın altını çizer: Eksiksiz varlığa, yokluğa yaklaşılarak ulaşmak mümkündür. *Çin düşüncesi* ise Budacılığı özümsemiştir, daha sonra 16. yüzyıldan başlayarak Çin'e girmeye başlayan Avrupa geleneğiyle yüz yüze gelir.